Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xoʻjaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat koʻrsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

TDIU 1931 TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 602 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasi professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'lqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rni 7
Dehqonov Burxon Rustamovich, tayanch doktorant
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari 11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi, assistent
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish 15
Alimov Murodkosim Achilovich, mustaqil izlanuvchi
"Yashil iqtisodiyot"da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili 20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li, katta o'qituvchi
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati 26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li, mustaqil izlanuvchi
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi 31
Abduvakil Alimov Komil o'g'li, tayanch doktorant
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari 38
Maxmudova Nodira O'ktamovna, tayanch doktorant
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari 43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li, tayanch doktorant
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari 46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich, dotsent, i. f. n.
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi 51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi, dotsent, PhD
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari 57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna, mustaqil tadqiqotchi
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish 62
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; **Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li,** magistrant
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан 66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллаевич
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi 73
Usmonov Botir, magistr
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish 78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi, tayanch doktorant
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili 82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich, PhD
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds 87
Sharbat Abdullaeva, Professor; Sardor Abdullaev, the applicant
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies 92
Shakhzod Saydullaev, PhD.
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi 101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li, mustaqil tadqiqotchi
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari 105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich, i. f. d. (DSc); **Eshqulova Nasiba Normo'minovna,** o'qituvchi
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rni va uni takomillashtirish masalalari 110
Eldor Uskanov, mustaqil tadqiqotchi
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish 114
Maxmudov Nosir Maxmudovich, professor; **Elmurodov Faxriddin Farxodovich,** magistratura tinglovchisi
Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari 120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar 125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedrasi dotsenti v. b.; **Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich,** katta o'qituvchi
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach 132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization 138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstent
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities 141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari 146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli 152
Kamilova Iroda Xusnitdinovna, PhD
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability......156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari......163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri......170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept 175
Otakulov Makhamadjon, PhD
Kichik yashil biznesni yanada rivojlanitirish imkoniyatlari......181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida......185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish 188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni 191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari......196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari 203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; **Adilbekov Allayar Anvarbekovich,** magistrant
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni......206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях......212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; **Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи,** ст. 3-курса
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish......217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish......222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari......228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari 232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti
Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish 236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich, mustaqil izlanuvchi
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashtirish ko'rsatkichlari......242
Berdiyev Akram O'ktamovich, mustaqil izlanuvchi
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi 253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari 258
Botirov Erkinjon Xayitovich, kafedra dotsenti
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish 263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich, kafedra dotsenti v. b.
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish 269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna, PhD
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari......272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li, i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya autsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish......278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li, mustaqil izlanuvchi
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari 284
Qurbonova Shaxrinoz, tayanch doktorant
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar......288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna, kafedra doktoranti
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari 292
Mamirjon Jalollidinov, mustaqil izlanuvchi

Финансирование акционерных общества через рынок капитала 297
Муминов Шохжахон Суюнович, ассистент кафедра
Необходимость развития предпринимательской и
страховой деятельности риски на рынке Узбекистана 302
Муятдинов Махмуд Жалелович, независимый исследователь
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны 307
Назарова Гузал Баходировна
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari 312
Nozima Abdullayeva, mustaqil tadqiqotchi
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga
ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili 316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich, kafedra dotsenti v. b.
Современное решение, которое положительно влияет на
логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках 326
Тажимуратов Умид Рузматович, Бахриев Иброхим Исометдинович, кандидат медицинских наук, доцент; **Жуманиёзов Эркин Худойберганович,** кандидат медицинских наук, доцент; **Тажимуратов Рузмат Отажанович,** кандидат медицинских наук, **Тажимуратов Абдусами Умид угли,** ученик 10 класса
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili 333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich, kafedra dotsenti, i. f. n.
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан 339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович, DSc; **Одилова Дилноза Барнаевна,** PhD
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli 345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi
Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlari 349
To'rayeva Nafisa Odilovna, mustaqil izlanuvchi
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей
и задач устойчивого развития 355
Турсун Мухитович Ахмедов, и. ф. д., проф.; **Гавхар Рустамовна Хидирова,** докторант, и. ф. ф. д., доц.
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике 359
Уринов Бобур Насиллоевич, заведующий кафедрой
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari 366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich, kafedra dotsenti
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari 374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc.
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning
ayrim fundamental masalalari 382
Xayriddinov Sh. B., mustaqil izlanuvchi
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari 385
Xolov Nabijon Qaxramonovich, PhD.
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari 391
Xusanov Otabek Nishonovich, PhD, mustaqil izlanuvchi
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari 396
Elbusinova Umida Xamidullayevna, kafedra dotsenti
Особенности методики проведения аудита затрат на производство 401
Хилола Икрамова Ровшан кизи, базовый докторант
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni 407
Bekdavlat Aliyev
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari 412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi, kafedra dotsenti
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari 416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich, mustaqil izlanuvchi
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va
Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik 420
Abrorxon Asatulloyev Asatulloyevich, falsafa fanlari doktori (PhD)
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari 424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для
содействия устойчивому экономическому росту в
Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития 431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна, аспирант
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari 440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari 446
Bobirjon Aktamov, mustaqil tadqiqotchi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti ... 454
Axmedov Sayfullo Normatovich, t. f. n., mustaqil tadqiqotchi
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish ... 459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li
Daromadlarni qayta taqsimlashda "tashabbusli byudjet" tizimini qo'llashning zamonaviy modellari va ulardan samarali foydalanish yo'llari ... 464
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi
The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Uzbekistan ... 472
Tulkin Imomqulov, PhD Associate Professor
O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanish bosqichlari ... 478
Karimova Shirin Zoxid qizi, tayanch doktorant
O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining statistik tahlili ... 483
Saodat Toshaliyeva Toxirovna, PhD
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан ... 490
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович, DSc; **Одилова Дилноза Барнаевна,** PhD
Tijorat banklari kreditlari hajimining barqaror o'sishini ta'minlash ... 497
J. Y. Isakov, i.f.d., prof.
The Securities Transactions of Commercial Banks ... 502
Iskandar Sulaymonov, assitant teacher
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli ... 507
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich, PhD
Soliq ma'muriyatchiligi: nazariya, rivojlanish, taklif ... 511
Isroilov Bohodir Ibragimovich, i. f. d., professor; **Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li,** PhD
Yangi O'zbekiston jamiyat hayotining joni va ruhi ma'naviyatdir ... 516
Davletova Muxabbat Narimanovna, mustaqil izlanuvchi
Moddiy-texnik resurslar salohiyatidan foydalanish samaradorligi ... 519
Halimova Dilora Olimboyevna, mustaqil izlanuvchi
Хлопково-текстильная промышленность государства ... 523
Халиков Талибжон Луптуллаевич, ассистент кафедры
Directions of Sustainable Development of Tourism: A Case of top Developed Countries ... 527
Khusniddin Egamnazarov
Yevropa Ittifoqining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari ... 534
Abduraxmonov Farxod Abdufarmonovich, siyosiy fanlar doktori (DSc.)
Xorijiy investitsiyalar oqimini obligatsiyalar orqali oshirish istiqbollari ... 542
Xojiyev Jaxongir Dushabayevich, kafedra dotsenti v.b.
Tarmoq va sohalarning ehtiyojiga ko'ra aholi bandligini oshirish imkoniyatlari ... 547
Xayitov Abdimannon Buxarovich, iqtisod fanlari nomzodi, professor v.b.
Oliy ta'lim muassasalarini boshqaruvini takomillashtirishga qaratilgan ta'lim tizimidagi islohotlar ... 552
Gafurov Anvar, PhD
Iqtisodiyotni globallashuv sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlarning pul mablag'larini xalqaro va mahalliy uslubiy yondashuvlarni takomillashtirish ... 560
Nurmanov Ulugbek Anorbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlik ko'rsatkichlarini prognozlashning zamonaviy modellari: nazariy yondashuv ... 564
Hakimjon Hakimov, tadqiqotchi
Sug'urtada innovatsiyalar: asosiy dunyo trendlari ... 570
Xalikulova Gulzada Tadjimuratovna, PhD
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi ... 576
S. Qulmatova, PhD
Foydani soliq obyekti sifatida shakllantirish zaruriyati ... 586
Bobomurotova Manzura Panji qizi, mustaqil tadqiqotchi
O'zbeklarning ijtmoiy-iqtsodiy va maishiy turmushi an'analari ... 590
Yuldasheva Gulnora Komilovna, tarix fanlari nomzodi
Iqtisodiyot taraqqiyotini soliqlar orqali tartibga solish va rag'batlantirish samarali tadbirlariga kreativ yondoshuv xususida ... 593
Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich, mustaqil izlanuvchi
Intellektual rivojlanish sari – O'zbekistonda akademik mustaqillik va ilm-fan taraqqiyoti ... 593
Yuldashev Feruz Isroil o'g'li, tayanch doktorant

INTELLEKTUAL RIVOJLANISH SARI – O‘ZBEKISTONDA AKADEMIK MUSTAQILLIK VA ILM-FAN TARAQQIYOTI

Yuldashev Feruz Isroil o‘g‘li
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning global landshaftdagi akademik mustaqillik bo‘yicha hozirgi mavqyeini chuqur tahlil qilish uchun AFI so‘rovi ma’lumotlari va ilmiy fikrlarni birlashtirilgan. O‘zbekistondagi o‘ziga xos ilmiy sharoitlarga e’tibor qaratilgan ushbu maqolada akademik mustaqillik bilan bog‘liq muammolar va yutuqlar yoritilgan. Bundan tashqari, u O‘zbekistonda akademik erkinlikni oshirishga qaratilgan maqsadli takliflarni taqdim etadi, intellektual ochiq muhitdan olinadigan ijtimoiy manfaatlarni ta’kidlaydi. Akademik mustaqillikning nozik jihatlarini o‘rganish orqali ushbu maqola O‘zbekistonda jonli akademik madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan munozaralarga hissa qo‘shishni maqsad qilgan.

Kalit so‘zlar: Akademik mustaqillik, madaniy mulohazalar, Oliy ta’lim tizimi, demokratik qadriyatlar, nutqiy kompetensiya, Jamiyat farovonligi, fikrlar xilma-xilligi, ta’limdagi innovatsiyalar.

Abstract: This article combines insights from the AFI survey data and scholarly opinions to present an in-depth analysis of Uzbekistan’s current standing on academic freedom within the global landscape. Focused on the specific scientific conditions in Uzbekistan, the article highlights the challenges and achievements related to academic freedom. Moreover, it offers targeted proposals aimed at enhancing academic freedom in Uzbekistan, underscoring the societal benefits derived from an intellectually open environment. By delving into the nuances of academic independence, this article aims to contribute to the ongoing discourse on fostering a vibrant academic culture in Uzbekistan.

Key words: Academic independence, cultural considerations, higher education system, democratic values, rhetorical competence, community welfare, diversity of opinions, innovations in education.

Аннотация: Эта статья объединяет данные опроса AFI и мнения ученых, чтобы обеспечить углубленный анализ текущей позиции Узбекистана в отношении академической независимости в глобальном ландшафте. В данной статье основное внимание уделяется уникальным научным условиям в Узбекистане и освещаются проблемы и достижения, связанные с академической независимостью. Кроме того, в нем представлены целевые предложения, направленные на повышение академической свободы в Узбекистане, подчеркивая социальные выгоды, получаемые от интеллектуально открытой среды. Исследуя нюансы академической независимости, данная статья призвана внести вклад в продолжающуюся дискуссию о развитии яркой академической культуры в Узбекистане.

Ключевые слова: Академическая независимость, культурные соображения, система высшего образования, демократические ценности, риторическая компетентность, благосостояние общества, разнообразие мнений, инновации в образовании.

KIRISH

Oliy ta’lim, iqtisodiyotning barcha sohalari singari, bozor iqtisodiyotining ta’siri ostida muntazam rivojlanish va shuning bilan bir qatorda shiddatli raqobat muhitida potensial ustunliklarga erishishni taqazo etadigan murakkab tizimdir. Bozor iqtisodiyotida raqobatbardoshlik talablariga munosib bo‘lishning asosiy shartlaridan biri hisoblangan erkinlik tushunchasi bugungi kunda ta’lim tizimida ham o‘z o‘rniga ega, zero Adam Smit e’tirof etgani kabi erkinlik zamonaviy iqtisodiy tafakkurning boshlanishidan boshlab o‘sish manbaidir (Smit, 1937). Shu nuqtayi nazardan, ta’lim tizimi islohotlarini amalga oshirishda eng samarali motivlardan biri – bu akademik mustaqillikning ta’minlanganligidir. Erkin bozor qonuniyatlariga asoslangan iqtisodiyot sektorlari nisbatan tezroq rivojlanadi, chunki erkinlik innovatsiyalarni rag‘batlantiradi (Schumpeter, 1942). Akademik erkinlik ham xuddi shunday fan me’yorlarida, ochiqlikning ta’minlab berilishi va tanqid-kritika erkinligi kabi ilm-fanning turli negiz jihatlari bilan bir qatorda o‘rnatilgan (Merton, 1973; Polanyi, 1947). Ushbu dolzarb tushuncha OTMlarda haqiqatga intilish, turli g‘oyalar almashinuvi va ta’lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga asos-

lanib, jonli intellektual hamjamiyatni rivojlantirish uchun muhim bo'lib hisoblangan avtonomiya va mustaqillik uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Akademik mustaqillik haqida so'nggi yillarda ko'p sonli tadqiqotlar olib borilayotgan bo'lsada, ilmiy adabiyotlarda uchraydigan ilk tahlillar Casimirning tadqiqotlarida uchrashi ma'lum (Casimir, 1971 va Audretsch e.t.c 2023). Biroq qadimgi yunon faylasufi Sokrat (u o'zining falsafiy fikrini ifoda etish erkinligidan mahrum bo'lishdan ko'ra, o'limga hukm qilinishini afzal ko'rgan) ko'pincha akademik erkinlik g'oyasi uchun kurashgani tan olinadi. Bu tushuncha olimlarning tadqiqot erkinligini o'z ichiga olgan aralashuvlarsiz tamoyillar haqidagi g'oyalar asosida ilgari surilishini Plato o'z asarlarida ta'kidlaydi (Stone, 2015). Biroq, bugungi kunda buni tushunganimizdek, akademik erkinlikka zamonaviy huquqni rasmiylashtirish, XV asr boshlariga qadar sodir bo'lmadi. Shunday qilib, Sokrat erta komissiya bo'lgan bo'lsa-da, rasmiy tan olish va akademik erkinliklarni himoya qilish institutsionalizmda belgilangan huquqqa aylanish uchun uzoq vaqt talab etildi.. Akademik erkinlik huquqini institutsionallashtirish XX asr boshlariga qadar (Tosh, 2015 yil) olib borildi.

Garchi akademik mustaqillik haqida tavsilotlatlar ko'p bo'lsada, ular orasida Fuchs va Eisenberg alohida ahamiyat kasb etadi. Akademik mustaqillik oliy ta'lim muassasalarida (universitet, kollej va boshqa OTMlar) akademik jamiyat a'zolari mustaqilligi hisoblanib, bu ularning ta'lim berish, ta'lim olish, amaliyot va tadqiqot faoliyatlarini amalga oshirishdagi daxlsizligini nazarda tutadi (Fuchs 1963, Eisenberg 1987). So'nggi 10 yillikda olib borilgan tadqiqotlarning ko'pchiligida akademik mustaqillikning pasayib ketishi va ta'lim sohasi vakillari faoliyatlariga turli jihatdan aralashuvlar sodir etilayotgani haqida tahlillar olib borilgan (Lott, 2023). Shuningdek butun dunyo bo'ylab siyosiy madaniyat, ilmiy madaniyat va hukumat-OTM aloqalari tulariga ko'ra akademik mustaqillik ham farqlanadi (Marginson, 2014, 24 b.), shuning uchun ham akademik mustaqillik umumbashariy printsip bo'libgina qolmay, kontekstga aloqadorligi jihatidan mamlakat yoki OTMning madaniy, siyosiy, huquqiy, institutsional omillari kabi farqlanishiga qarab farq qilishi mumkin (Lott, 2023). Akademik mustaqillikning jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etishini hisobga olgan holda, 2020 yilda AFI (Academic Freedom Index) indikatori ishlab chiqilgan bo'lib mamlakatlar kesimida akademik mustaqillikning bir qancha jihatlari 0-1 shkala orqali hisoblash yo'lga qo'yilgan(Wikipedia). Spannagel va Kinzelbach AFI indeksini akademik mustaqillik konsepsiyasining ko'p qirrali xarakteridan kelib chiqqan holda adolat o'rnatuvchi xalqaro qonunlarga asoslangan universal tizim sifatida izohlashadi (Spannagel & Kinzelbach, 2022, 5 b.). Ilm fanning bu sohasida dolzarblik darajasidan kelib chiqib olimlar joriy davr muammolari uchun muqobil yechimlar izlashgan va tadqiqot maqsadi ham shunga mos yo'naltirilgan. O'zbekiston sharoitida esa, birinchi dunyo mamlakatlaridan farqli ravishda, akademik mustaqillikning OTMlarga o'z imkoniyat va sharoitlariga asoslangan holda mustaqil qarorlarni qabul qilish funksiyalariga ko'proq urg'u beriladi. Shunday qilib, akademik mustaqillik faoliyat daxlsizligining amalga oshirilishi sifatida ta'riflanib, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish va ta'lim berish, akademik almashinuv, institutsional avtonomlik, kampuslar yaxlitligi va nihoyat ilmiy-madaniy jihatdan erkinlikni anglatadi.

TADQIQOT METODIKASI

Akademik mustaqillik mavzusi bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarni qiyosiy solishtirish, statistik ma'lumotlarni o'rganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma'lumotni guruhlash usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Akademik mustaqillikka berilayotgan urg'u va uning hukumat doirasida rag'batlantirilishi uzoq muddatli rivojlanish maqsadlarini ko'zlanganlikdan dalolatdir. Akademik mustaqillik va institutsional avtonomlik jamiyatda demokratiyaning zaruriy rivojlanish darajasini namoyish etadigan muhim komponentlari hisoblanib, ko'pgina mamlakatlarda demokratik qadriyatlarga bog'liq mavzularga nisbatan sodir etilayotgan xalqaro tayziqlardan xoli muhitni shakllantirishni taqazo etadi (Sjur Bergan e.t.c, 2020).

Germaniyaning Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg (FAU) universiteti va the V-Dem Instituti tadqiqotchilari hamkorligida butun dunyo bo'ylab akademik erkinlikning "de-fakto(haqqoniylik)" darajasini baholash maqsadida Akademik mustaqillik indeksi (AFI) ishlab chiqilgan bo'lib, 1900-2022 yilga 122 yillik intervalda ma'lumotlar bazasi shakllantirilgan. -rasmda esa 0-1 shkalada butun dunyo mamlakatlari bo'ylab akademik mustaqillik darajasi tasvirlangan. AFI erksiz o'zgaruvchi funksiyasi hisoblanib, bevosita erkli o'zgaruvchi hisoblangan 5 ta faktorga (tadqiqot va ta'lim berish erkinligi, akademik almashinuv erkinligi, oliy ta'lim muassasalarining institutsional avtonomiyasi, kampus yaxlitligi va akademik – madaniy ifoda erkinligi) bog'liqdir. AFI indeksidan farqli ravishda bu omillar 1-4 shkalada baholanish tizimi ishlab chiqilgan.

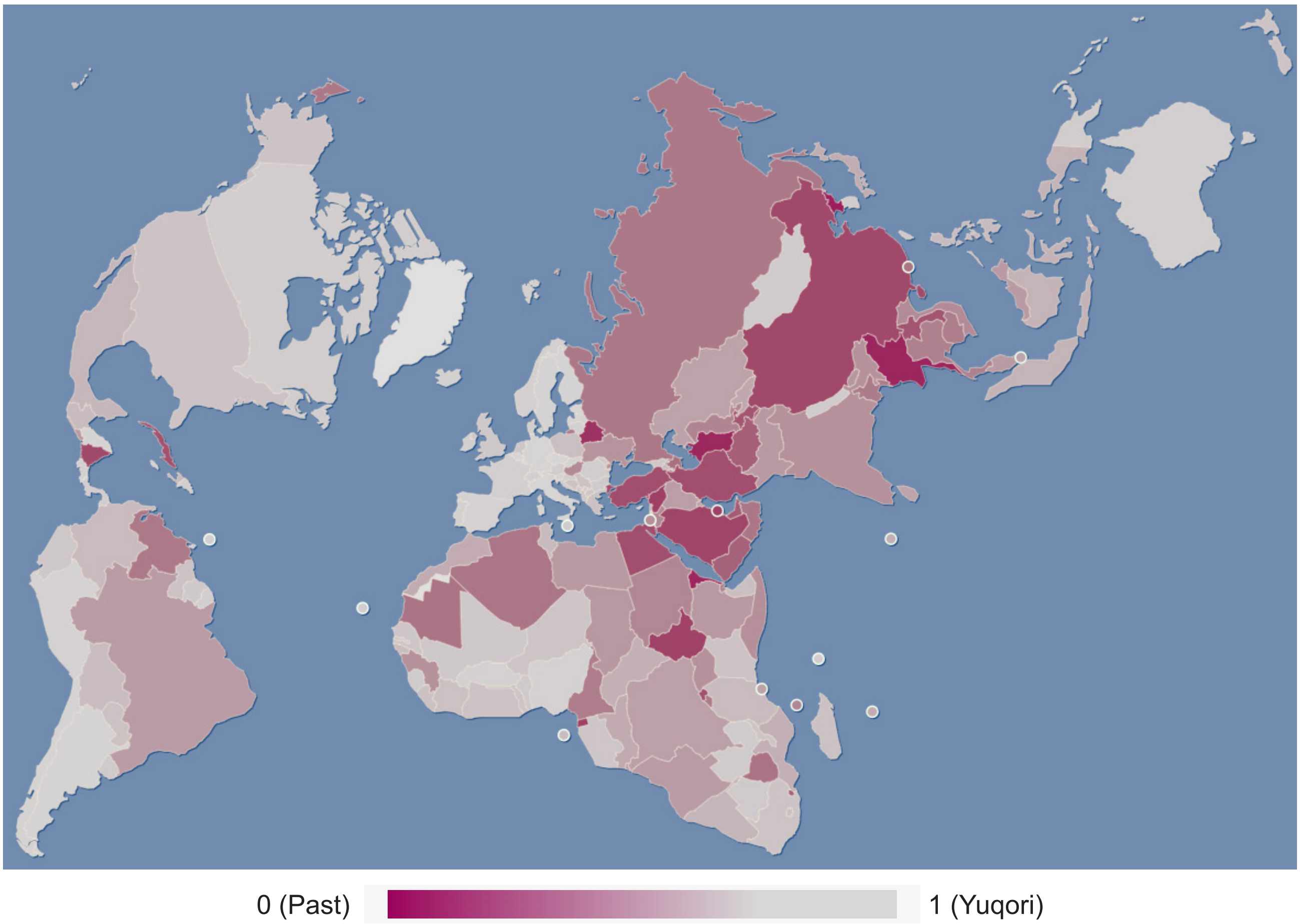

1-rasm: Akademik mustaqillik darajasi buyicha mamlakatlar tasniflanishi

AFI indeksiga ta'sir etuvchi omillar quyidagicha ta'riflanadi[1]:

- **Tadqiqot va ta'lim berish erkinligi.** Iqtisodiyotning turli sohalarida olib boriladigan tadqiqotlar va tahlillarni amalga oshirishda hech qanday ta'qiqlar va cheklovlarning bo'lmasligini anglatib, olimlar va tadqiqotchilarning muloqot doirasini kengaytirish va ishonchli axborot bilan ta'minlanishini izohlaydi.
- **Akademik almashinuv erkinligi.** Olimlar va tadqiqotchilar o'z ilmiy natijalari va yo'nalishlari haqidagi ma'lumotlarini jamoatchilikka yetqazib berish va muammolar yuzasidan boshqa tadqiqotchilar bilan, garchi ular turli mamlakatlarda tadqiqot olib borsalar ham, muhokamalar uyushtira olishlarini bildiradi.
- **Oliy ta'lim muassasalarining institutsional avtonomiyasi.** OTMlarning institutsional avtonomiyasi ularning o'z faoliyatlari doirasida mustaqil qarorlar qabul qila olishlarini, o'z resurslarini qay yo'sinda sarflay olish va hamkorlarini tanlash erkinliklariga egaligini anglatadi.
- **Kampus yaxlitligi.** OTMlarda xavfsizlik maqsadida o'rnatilgan kuzatuv instrumentlari boshqaruv xodimlarining akademik faoliyatga aralashish imkoniyatlarini cheklab (hattoki masofaviy ta'lim dasturlarida ham) faqatgina kampusda xavfsizlik talablariga javob berishini ta'minlash vazifasini bajarishi kerak.
- **Akademik – madaniy ifoda erkinligi.** Olimlar va tadqiqotchilar joriy muammolar, siyosiy muhit, ijtimoiy holatlar yuzasidan erkin fikrlash va o'z pozitsiyalarini to'siqlarsiz ifodalash erkinligiga ega bo'lishini bildiradi.

Bu omillarni butun dunyo bo'ylab fuqarolar (ko'pincha tadqiqotchilar) erkinlikni 4 darajada baholashadi (to'liq cheklangan, qattiq cheklangan, o'rta darajada cheklangan, ko'pincha erkinlik, to'liq erkinlik).

FAU universiteti va V-Dem Instituti tadqiqotchilari olib borgan 2022-yilgi izlanish natijalarida O'zbekistonning mintaqadagi strategik ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tishgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, akademik mustaqillik pasaygan 22 mamlakatda dunyo aholisining 50 %i istiqomat qilib, Hindiston va Xitoy 2,8 milliard aholining

1 https://www.google.com/search?q=academic+freedom+index&source=lmns&tbm=vid&bih=682&biw=1536&hl=en-GB&sa=X&ved=2ahUKEwjgr869greDAxXpEhAIHSwoBUkQ0pQJKAN6BAgBEAg#fpstate=ive&vld=cid:b87b5399,vid:kOTPYMUU-xQ,st:0

farovonligiga ta'sir o'tqazmoqda. Yuqorida ta'kidlab o'tilgani singari dunyo aholinsining 0,7 %i yashaydigan 5 kichik mamlakatlardan eng ahamiyatlisi – bugungi kunda 35 milliondan ortiq aholiga ega bo'lgan – O'zbekistondir. Shuningdek, oldingi yilgi tahlillarda AFI indeksi yaxshilanish holati faqat 2 ta (Gambiya va O'zbekiston) mamlakatda kuzatilgan bo'lsa, joriy yilda ularning soni 5 taga (Gambiya, O'zbekiston, Seyshell orollari, Chernogoriya va Qozog'iston) yetdi. Quyidagi grafikda Mamlakatlarning 10 yillik (2012-2022) intervaldagi o'zgarish dinamikasini ko'rish mumkin (Kinzelbach, K., etc.). Diagonal chizmadan yuqorida tasvirlangan mamlakatlarda AFI ko'rsatkichi oshgan va pastki maydonda ko'rsatilgan mamlakatlarda esa pasayish kuzatilgan.

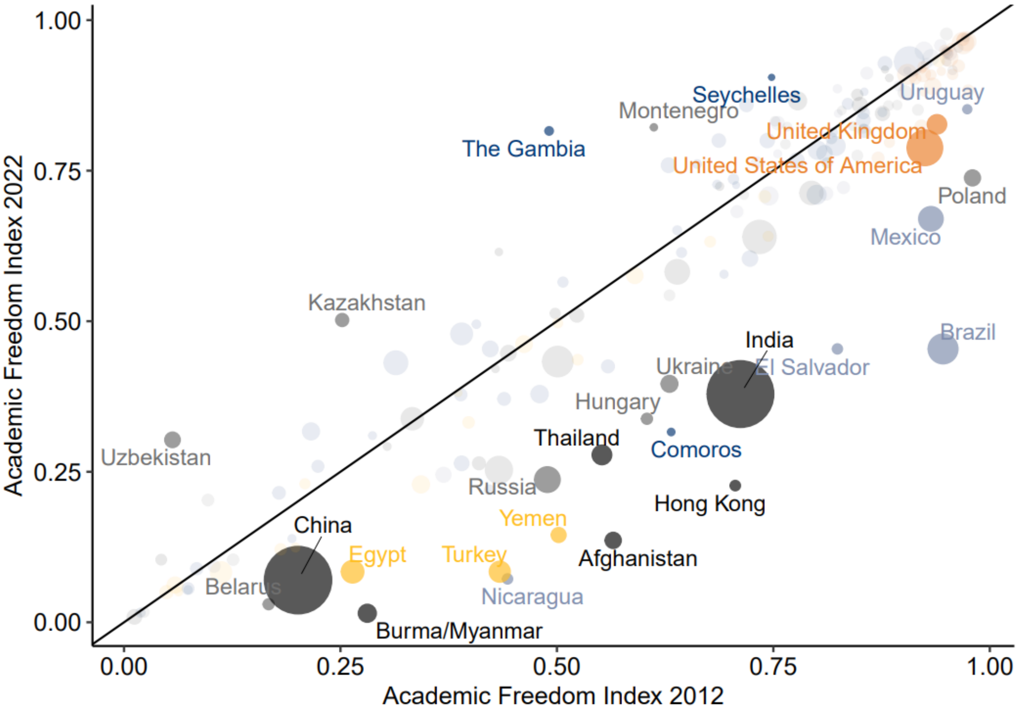

2-rasm: Akademik erkinlik indeksi

Mazkur tadqiqot doirasida o'rganilgan adabiyotlar va tahlillar yuzasidan akademik mustaqillik muhitini shakllantirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- **Siyosatni qo'llab quvvatlash.** Olimlar va jamiyat ziyolilarining joriy ijtimoiy va akademik sharoitni hisobga olgan holda akademik mustaqillikka erishishning ilmiy jihatdan ishonchli nazariyalarini ishlab chiqib hukumatga takliflar berishi mexanizmini shakllantirish ayni muddaodir.
- **Jamiyat a'zolarining faolligini oshirish.** Akademik mustaqillikning ahamiyati jamiyat ziyolilari uchun muhim bo'lib, uning rivojlanishi ko'proq akademik subyektlarga bog'liq bo'lganligi uchun, unga erishishda va jamoatchilikda uning zarurligini oshirishda olimlar va ilmiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi barcha individlar markaziy rol o'ynashadi.
- **Ta'lim muassasalarining ijtimoiy faolligini oshirish.** Jamiyat a'zolari akademik mustaqillikka ega bo'lishning afzalligini anglashgach, intellektual tadqiqotlarni qo'llab quvvatlaydigan muhitga asos solish uchun maktab kengashlari va ochiq forumlarda ishtirok etish, shuningdek ma'muriyat bilan hamkorlik qilishga erkin qiziqish bildirishlari mumkin.
- **Fikrlar aspektlarining keng ko'lamliligi.** Fikrlashning cheklanmaganligi asosiy shartlaridan biri hisoblangan demokratik muhitda shaxslarning turli sohalarda erkin va asosli muhokamalar olib bora olishi ilm fan rivojiga katta hissa qo'shadi.
- **Erkin nutq uchun imkoniyatlar eshigini ochish.** Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakat fuqarolari ilgarigi hayot tajribasiga tayangan holda nutqiy erkinlikka ehtiyojni unutib qo'yishadi va hatto zarur vaziyatda ham muloqotning nutq qilish, izohlash, tushuntirish kabi funksiyalarini bajarishdan o'zlarini olib qochishadi.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga asoslangan holda aytish mumkinki, akademik mustaqillik bugungi demokratik jamiyatni barpo etish uchun zaruriy qadamlardan biridir. Ilmga asoslangan va erkinlik bilan rag'batlantirilgan jamiyat barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiq bozor iqtisodiyoti talablariga javob beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Fuchs, R. F. (1963). Academic freedom. Its basic philosophy, function, and history. Law and Contemporary Problems, 28(3), 431–446.
2. Eisenberg, R. S. (1987). Academic freedom and academic values in sponsored research. Tex. L. Rev., 66, 1363.
3. Casimir, H. B. G. (1971). Industries and academic freedom. Research Policy, 1(1), 3-8.
4. Audretsch, David & Fisch, Christian & Franzoni, Chiara & Momtaz, Paul & Vismara, Silvio. (2023). Academic Freedom and Innovation: A Research Note.
5. Merton, R.K. (1973). The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations.
6. University of Chicago Press.
7. Merton, R.K. (1973). The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations. University of Chicago Press.
8. Polanyi, M. (1947). The Foundations of Academic Freedom. The Lancet, 249: 583-586
9. Schumpeter, J. (1942). Creative destruction. Capitalism, socialism and democracy, 825, 82-85
10. Smith, A. (1937). The wealth of nations [1776] (Vol. 11937).
11. Lott, L. Academic freedom growth and decline episodes. High Educ (2023).
12. Stone, G.R. (2015). A Brief History of Academic Freedom. In Bilgrami A., Cole J.R. (eds.) Who's Afraid of Academic Freedom? (pp. 1-9). Columbia University Press.
13. Sjur Bergan, Tony Gallagher and Ira Harkavy (2020) (eds.). Academic freedom, institutional autonomy and the future of democracy (Council of Europe Higher Education Series No. 24)
14. Kinzelbach, K., Lindberg, S. I., Pelke, L., & Spannagel, J. (2022). Academic freedom index - 2022 update (tech. rep.). Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg (FAU) and Varieties of Democracy Institute. https://doi.org/10.25593/opus4-fau-18612
15. Kinzelbach, Katrin & Lindberg, Staffan & Lott, Lars & Spannagel, Janika. (2023). Academic Freedom Index Update 2023. 10.25593/opus4-fau-21630.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.